

Jadwiga Muszyńska

Dwie części Prus : Prusy Książęce i Prusy Królewskie w XVI-XVIII w. : sprawozdanie z sesji

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 4, 663-666

1997

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Jadwiga Muszyńska

**Dwie części Prus. Prusy Książęce i Prusy Królewskie
w XVI—XVIII w.
Sprawozdanie z sesji**

W dniach 19—20 maja 1997 r. odbyła się w Kielcach sesja naukowa poświęcona mało znanej w tym środowisku tematyce pruskiej w epoce wczesnonowożytnej. Sesję przygotował Instytut Historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej, a całość prac organizacyjnych wziął na siebie dr Jacek Wijaczka. Na konferencję przybyli przedstawiciele różnych ośrodków i środowisk naukowych, a wśród nich spora grupa z Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu. Cenny był także udział w obradach historyków z Niemiec, którzy zwrócili uwagę na niektóre problemy zajmujące w tej dziedzinie współczesną historiografię niemiecką.

Zasadniczym tematem konferencji były zagadnienia podobieństw i odrębności obu części Prus oraz różnego widzenia tych zjawisk w historiografii starszej i nowszej. W tematykę tę wprowadził już pierwszy z referentów, prof. Janusz Małek (Toruń). Autor nawiązał do pracy wydanej przez niego przed dziesięcioma laty¹, w której już wówczas prezentował inne spojrzenie na dzieje Prus Książęcych i Królewskich, przeciwstawiał się utrwalonemu w ówczesnej literaturze nurtowi uwypuklającemu procesy zrastania się Prus Królewskich z Koroną oraz wzrostowi polskich wpływów politycznych w Prusach Książęcych. Z badań J. Małka wynikało, że Prusy w XVI i XVII w., choć były podzielone na części, stanowiły w jakimś stopniu dwie części wspólne dawnej całości. Do przyjrzenia się owemu zjawisku „bliźniaczości” Prus Książęcych i Prus Królewskich zainspirował J. Małka przed laty, jak przyznał w swoim wystąpieniu, jego mistrz, prof. Karol Górski. W kieleckim referacie prof. J. Małek podtrzymał swoje wcześniejsze tezy i uzupełnił je nowymi spostrzeżeniami, wśród których podkreślił zwłaszcza rolę dziedzictwa państwa krzyżackiego w utrzymywaniu dawnej wspólnoty Prus. Za czynniki sprzyjające zbliżeniu obu części Prus uznał także tożsamość religijną i regionalną. Dużą rolę przypisał również szeroko pojętej wymianie ludzi i idei, jako czynnika spajającego obydwie części Prus, a więc związkom rodzinnym, studiom młodzieży pruskiej na uniwersytecie w Królewcu czy wreszcie kontaktom osobistym ludności obojga Prus.

W podobnym tonie tematycznym utrzymany był referat dr. Jörga Hackmana (Lubeka). Dotyczył on przeglądu badań nad obiema częściami Prus w powojennej historiografii polskiej. Dokonując charakterystyki tych badań, autor referatu próbował odpowiedzieć na dwa zasadnicze pytania: 1) czy istnieje

1. Małek, *Dwie części Prus. Studia z dziejów Prus Książęcych i Prus Królewskich*, Olsztyn 1987.

wyraźna różnica w poglądach polskich i niemieckich na historię Prus w epoce wczesnonowożytnej i 2) jak ważna jest we współczesnych badaniach Prus narodowość autora. Próbując sformułować odpowiedzi, J. Hackmann stwierdził, że od lat sześćdziesiątych wyraźnie rozwinął się dialog polsko-niemiecki w poszukiwaniu wspólnych rozwiązań badawczych nad historią Prus. Coraz większą aprobatę zyskuje też, według niego, koncepcja spojrzenia na Prusy Królewskie i Książęce jako na całość regionalno-historyczną.

Kolejny referat, wygłoszony przez dr Danutę Bogdan (Olsztyn), określić miał status ustrojowo-prawny Warmii w ramach Prus Królewskich. Jak wykazała autorka, wyraźne określenie tego statusu jest sprawą niezmiernie skomplikowaną i wzbudzającą kontrowersje wśród historyków. I tym razem temat ten wywołał szeroką dyskusję, w ramach której padały bardzo różne głosy: od popierania poglądu o traktowaniu Warmii jako odrębnego dominium, zbliżonego w swej strukturze do księstwa siewierskiego biskupów krakowskich, z czym raczej trudno się zgodzić², aż po pogląd, iż nie powinniśmy oddzielać Warmii od Prus Królewskich, a pojęcie Prusy Królewskie i Warmia należy z gruntu uznać za niesłuszne.

Dr Igor Kąkolewski (Warszawa) zapoznał uczestników konferencji ze stanem finansów Prus Książęcych w latach 1550—1640. Obraz ten, przedstawiony głównie na podstawie ksiąg rachunkowych (dochodów i wydatków) Kamery Rentowej, pozwolił autorowi na wysunięcie hipotezy, iż pewne uzdrowienie skarbowości Prus Książęcych dokonane zostało drogą reform stanowych za księcia Albrechta Starszego i było kontynuowane podczas kurateli Jerzego Fryderyka z Ansbachu. Reformy te doprowadziły do wypracowania znacznych nadwyżek w bilansie dochodów i wydatków państwowych. Drugim ważnym spostrzeżeniem autora było to, iż zadłużenie monarsze, jako jedno ze źródeł dochodów państwa, nie prowadziło do osłabienia pozycji władcy, a wręcz przeciwnie, polityka ta pełniła rolę instrumentu socjotechnicznego umożliwiającego tworzenie poparcia społecznego i sprzyjała wzmocnieniu władzy książęcej. Być może nawet, jak sugerował autor, ułatwiło to także późniejsze wprowadzenie porządku absolutystycznego w Prusach.

Z referatu wygłoszonego przez dr. Jacka Wijaczkę (Kielce) uczestnicy obrad dowiedzieli się o nieudolności działania dyplomacji polskiej w Królewcu w końcu XVIII stulecia. Wysłany do Królewca w 1792 r. przedstawiciel Polski, Jerzy Woyna Okołów, przez dwa lata nie zdołał załatwić za jej pośrednictwem swojej akredytacji, zalegano mu z wypłatą pensji. Z powodu zaś braku zatwierdzenia przez dwór berliński akredytacji, jego misja w Królewcu ograniczała się jedynie do sporządzania raportów w sprawach handlowych.

Prof. Zenon H. Nowak (Toruń) w referacie „Dzieje gimnazjum chełmińskiego w połowie XVI w.” przedstawił przebieg zatargu rektora, humanisty Jana Hoppego z biskupami warmińskim i chełmińskim. Konflikt był wprawdzie jedynie epizodem, ale, jak stwierdził autor wystąpienia, stanowił ważny moment walki w Prusach Królewskich między coraz bardziej utrwalającym się wyznaniem protestanckim a katolicyzmem. Jan Hoppe był nieroze-

² Szerzej na ten temat, zob. *Siewierz, Czeladź, Kozięglowy. Studia i materiały z dziejów Siewierza i Księstwa Siewierskiego*, pod red. F. Kiryka, Katowice 1994.

rwalnie z gimnazjum związany, a jego największą zasługą było określenie kształtu i programu szkoły według reformy znanego humanisty Filipa Melanchtona. W konflikcie z biskupami musiał jednak przegrać, gdyż, jak podkreślił autor, Chełmno było nie tylko miastem biskupim, ale także zbyt słabym ośrodkiem pod względem gospodarczym.

W referacie „Prusy Królewskie i Mazowsze — próba porównania świadomości regionalnej w czasach nowożytnych w Polsce” dr Hans-Jürgen Bömelburg (Instytut Niemiecki — Warszawa) stwierdził, że już sama kwestia inkorporacji Prus Królewskich i Mazowsza nie jest do tej pory zbadana. Dalej zaś autor podniósł problem poczucia odrębności regionalnej, które miało w obu prowincjach inne oblicza i wywoływało inne skutki. Szlachta mazowiecka była zainteresowana zniesieniem różnicy praw Mazowsza i Korony, było to w jej interesie. Szlachta zaś Prus Królewskich miała interes zupełnie przeciwny, a indygenat odgrywał tu pierwszorzędną rolę.

Dr Wojciech Polak (Toruń) omówił w swym wystąpieniu rolę szlachty pruskiej w wyprawach na Moskwę w początkach XVII w. Chodzi tu głównie o udział w kampaniach moskiewskich trzech braci: Ludwika, Jana i Marcina Władysława Weiherów, zaufanych króla Zygmunta III. Pod Moskwą znajdował się także oddział piechoty wybranieckiej z Prus Królewskich na czele z Andrzejem Plichtą. Niestety, nie udało się autorowi prześledzić, jakie były losy oddziałów pruskich w Moskwie. Prawdopodobnie większość z nich, jak przypuszcza autor, zginęła z rąk przeciwników.

Dwóch uczestników sympozjum podjęło interesującą tematykę roli przedstawicielstw stanowych — dr Henryk Suchojad (Kielce) przedstawił stanowisko sejmików małopolskich wobec kwestii pruskiej w XVI—XVIII w., zaś mgr Marcin Piłtuła (Poznań) omówił stosunek stanów Prus Królewskich do polityki bałtyckiej Polski w czasach Zygmunta Augusta. W świetle tego drugiego referatu do istotnych problemów polityki bałtyckiej Polski, którymi zajmował się sejmik generalny Prus Królewskich, należały: stosunki polsko-moskiewskie i sprawy zagrożenia Prus Królewskich najazdem Iwana IV, kwestia uchwał podatkowych na cele wojny z Moskwą, stosunki Polski, Prus i Gdańska z pozostałymi państwami bałtyckimi oraz sprawa polskiej floty kaperskiej.

Kwestię wzajemnych relacji szlachty i patrycjatu Prus Królewskich w XVI i XVII w. przedstawił dr Krzysztof Mikulski (Toruń). Autor nawiązał tu do swoich wcześniejszych badań nad „elitą” władzy w Toruniu w drugiej połowie XV w.³, poszukując dalszych uwarunkowań mechanizmów funkcjonowania społeczeństwa epoki feudalizmu.

Dr Marcin Chachaj (Lublin) mówił o podróżach edukacyjnych młodzieży z Prus Królewskich do Bolonii, Sieny i Perugii w XVI i XVII w. Przedstawiony przez niego tekst jest kolejnym przyczynkiem do szerszego problemu studiów i peregrynacji studentów na uniwersytety europejskie w okresie szlacheckiej Rzeczypospolitej.

Inną zgoła tematykę zaprezentowali we wspólnym referacie — prof. Zenon

3 K. Mikulski, *Wymiana elity władzy w Toruniu w drugiej połowie XV wieku. (Przyczynek do badań nad mechanizmami kształtowania się elit, w: Elity mieszczańskie i szlacheckie Prus Królewskich i Kujaw w XIV—XVIII wieku, pod red. J. Staszewskiego, Toruń 1995, ss. 51—87.*

Guldon i dr Jadwiga Muszyńska (Kielce), przedstawiając zasięg gdańskiego i królewieckiego rynku zbożowego i jego wpływ na rozwój gospodarki folwarczno-pańszczyźnianej w Rzeczypospolitej w XVI—XVIII w. Opierając swe spostrzeżenia na wynikach badań rejestrów celnych na Wiśle, Bugu i Niemnie, autorzy referatu zwrócili uwagę na ważne zjawisko — kosztów transportu lądowego zboża do pała oraz kosztów spławu, jako zagadnień istotnych dla badań genezy i rozwoju gospodarstwa folwarczno-pańszczyźnianego. Okazuje się, że właśnie koszty transportu decydowały, że gospodarka folwarczno-pańszczyźniana nie rozwijała się na terenach dalekich od portu, bo transport zboża stamtąd się nie opłacał. Ale nie było folwarków pańszczyźnianych także na terenach bliskich portu (np. na Żmudzi), bo tam chłopci mogli bezpośrednio dowozić zboże i opłacać czynsze.

Przedstawione w trakcie sesji referaty wywołały ożywioną dyskusję. Nie wszystkie zgłoszone wystąpienia zostały zaprezentowane w trakcie obrad. Wszystkie jednak materiały składające się na kształt sympozjum — referaty, komunikaty oraz zgłoszone na piśmie głosy w dyskusji — zostaną udostępnione w formie edycji książkowej.